

Investigating the causes of crimes and violations of conscript soldiers from the perspective of criminological approaches

Sajjad Moazzemi Goudarzi¹, Homa Davoodi Garmaroudi² Amir Samavati Pirouz³

Received: 2022/07/25

Accepted: 2023/01/18

Abstract

Background and purpose: The role of soldiers as a part of the main body of the armed forces in increasing and improving the efficiency of the armed forces is undeniable. Understanding the problems and problems of soldiers and the causes of crimes and violations by them is one of the factors that can play an effective and significant role in the establishment of an integrated behavioral and disciplinary system in the service environment. The purpose of this research is to investigate the causes of crimes and violations of conscripts from the perspective of criminological approaches and ways to deal with it.

Method: This research is practical in terms of its purpose, and its method is to describe and analyze the content of qualitative data obtained from sources and legal scientific texts and internal documents in the field of the research topic.

Findings: The findings showed that from the point of view of criminological approaches, extra-organizational factors are more effective than internal factors in the occurrence of crimes and violations of conscripts. Among external factors, family, economic, cultural and psychological factors are more effective than other factors. And among the factors within the organization after the commanders encounter, the factors of interpersonal interactions, legal and structural issues, the organization's comfort facilities, the type of task assigned and the way of training will be effective. In order to prevent the occurrence of crimes and violations by soldiers, the armed forces should be able to control or neutralize all factors as much as possible.

Conclusion: Soldiers who do not have social, economic and family support are more prone to crimes and violations, therefore by taking measures such as informing employees of the consequences of committing crimes and violations, empowering employees, meritocracy and selection of employees and managers, paying attention to economic and structural problems, dealing quickly and timely with crimes and violations, especially in educational centers, raising religious beliefs, paying attention to the authenticity and family background of people, as well as dealing effectively and decisively with criminals and offenders, the occurrence of crimes and controls and restrains the violations of the servicemen.

Keywords: Crimes, violations, crime prevention, constable, criminologist

Citation (APA): Moazzemi Goudarzi, Sajjad. Davoodi Garmaroudi, Homa. Samavati Pirouz, Amir (1401) Investigating the causes of crimes and violations of conscript soldiers from the perspective of criminological approaches

Quarterly of Supervision and Inspection, 16(62), 61-88

DOI: 10.22034/si.2023.100243

1. PhD student, Department of Law, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran

2. Assistant Professor, Department of Law, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran (corresponding author)

3. Assistant Professor, Department of Law, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran

بررسی علل وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه از منظر رهیافت‌های جرم‌شناسی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۲۸

سجاد معظمی گودرزی^۱، هما داودی گرمارودی^۲، امیر سماواتی پیروز^۳

چکیده

زمینه و هدف: نقش سربازان به عنوان بخشی از بدنه اصلی نیروهای مسلح در افزایش و بالابردن کارایی این نیروها انکارنشده است. آگاهی از مسائل و مشکلات سربازان و علل وقوع جرایم و تخلفات توسط آنان، از جمله عواملی است که می‌تواند در استقرار نوعی نظام یکپارچه رفتاری و انضباطی در محیط خدمتی، نقش مؤثر و بارزی را ایفا نماید. هدف از این پژوهش بررسی علل وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه از منظر رهیافت‌های جرم‌شناسی و راهکارهای مقابله با آن است.

روش: این پژوهش از نظر هدف کاربردی است و روش آن، توصیف و تحلیل محتوای داده‌های کیفی حاصل از منابع و متون علمی حقوقی و اسناد درون‌سازمانی موجود در زمینه موضوع پژوهش می‌باشد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد از منظر رهیافت‌های جرم‌شناسی، عوامل برون‌سازمانی در وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه مؤثرتر از عوامل درون‌سازمانی است. از بین عوامل برون‌سازمانی، به ترتیب عامل خانوادگی، اقتصادی، فرهنگی و روانی بیش از سایر عوامل در این زمینه تأثیرگذار است و از بین عوامل درون‌سازمانی نیز پس از برخورد فرماندهان، عوامل تعاملات بین فردی، مسائل قانونی و ساختاری، امکانات رفاهی سازمان، نوع وظیفه محول شده و نحوه آموزش از تأثیر بیشتری برخوردار است. به‌منظور پیشگیری از وقوع جرایم و تخلفات سربازان، نیروهای مسلح، بایستی بتواند تا حد امکان تمامی عوامل را کنترل یا خنثی نمایند.

نتیجه‌گیری: سربازانی که از حمایت‌های اجتماعی، اقتصادی و خانوادگی برخوردار نیستند، بیشتر در معرض وقوع جرایم و تخلفات قرار دارند؛ لذا با اتخاذ تدابیری چون، آگاه‌سازی کارکنان از تبعات ارتکاب جرم و تخلفات، توانمندسازی کارکنان، شایسته‌سالاری و شایسته‌گزینی کارکنان و مدیران، توجه به مشکلات اقتصادی و ساختاری، برخورد سریع و به‌موقع با جرایم و تخلفات به‌ویژه در مراکز آموزشی، بالابردن اعتقادات مذهبی، توجه به اصالت و پیشینه خانوادگی افراد و همچنین برخورد مؤثر و قاطع با مجرمان و متخلفان، وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه را کنترل و مهار می‌نماید.

واژگان کلیدی: جرایم، تخلفات، پیشگیری از جرم، سرباز وظیفه، جرم‌شناسی.

استناد (APA): معظمی گودرزی، سجاد. داودی گرمارودی، هما. سماواتی پیروز، امیر (۱۴۰۱). بررسی علل وقوع جرایم

و تخلفات سربازان وظیفه از منظر رهیافت‌های جرم‌شناسی

فصلنامه علمی نظارت و بازرسی، ۱۶ (۶۲)، ۸۸-۶۱

DOI: 10.22034/si.2023.100243

۱. دانشجوی دوره دکتری گروه حقوق، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. moazami65@gmail.com
۲. استادیار گروه حقوق، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران (نویسنده مسئول). homa_nam@yahoo.com
۳. استادیار گروه حقوق، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. amir.samavati@kian.ac.ir

خدمت وظیفه عمومی از مهم‌ترین دوره‌های زندگی هر فرد به‌شمار می‌رود. ورود به محیط نیروهای مسلح، همچون دیگر محیط‌های اجتماعی، می‌تواند باعث تغییر و تحول در ابعاد شخصیتی فرد شود که این تغییرات به‌طور مسلم دارای جنبه‌های مثبت و منفی بسیاری است. دوره خدمت سربازی همواره به‌دلیل ماهیت ساختاری خود، همچون انطباق‌پذیری با محیط جدید، القای سبک زندگی متفاوت به جوانان و شرایط سنی دوره نوجوانی و جوانی می‌تواند آستان فراز و نشیب‌های گوناگون در بین سربازان گردد. فراز و نشیب‌هایی که در حالت مثبت می‌تواند شرایط خودسازی را برای سربازان فراهم آورد و در حالت منفی زمینه‌ساز وقوع جرایم و تخلفات در بین آنها شود (جمینی، قنبری، ۱۳۹۸، ص ۸۶). از آنجا که نیروهای مسلح وظیفه خطیر ایجاد انتظام و امنیت کشور را به‌عهده دارند، نقش سربازان به‌عنوان بخشی از بدنه اصلی نیروهای مسلح در افزایش و بالا بردن کارایی این نیروها انکارنشدنی است. از سوی دیگر، واقعیت نگران‌کننده و البته مسئولیت‌آور، آن است که سربازان به‌عنوان بخشی از نیروهای مسلح و نیز بخشی از جامعه، به خودی خود مصون و مستثنی از آفات و آسیب‌های اجتماعی و از جمله جرم و تخلف نبوده و نیستند. بدین ترتیب اهمیت پیشگیری از جرایم و تخلفات سربازان وظیفه به‌منظور جلوگیری از خدشه‌دار شدن منافع ملی و اقتدار کشور و هم از جنبه فرهنگی و اجتماعی بسیار مهم بوده تا به پرورش جوانانی مؤمن، اخلاقی، مسئولیت‌پذیر و فداکار بینجامد و به تبع آن جامعه از جرم و ناهنجاری مصون بماند (باختر و رضائیان، ۱۳۹۶، ص ۶۵). در این تحقیق تلاش شده پس از تعیین جرایم و تخلفات سربازان؛ عوامل درون و برون‌سازمانی، فردی و بین فردی مؤثر در بروز این جرایم و تخلفات، شناسایی و احصاء و با تطبیق نظریات مختلف جرم‌شناسی با شرایط موجود در جامعه سربازان و با استفاده از واکاوی روش‌های پیشگیری اولیه (عام)، ثانویه (گروه‌های مستعد)، و ثالث (اشخاص سابقه دار)؛ همچنین بهره‌گیری از پیشگیری فرهنگی، اجتماعی، وضعی، و کیفری؛ الگویی برای اقدامات پیشگیرانه از جرایم و تخلفات سربازان وظیفه ارائه گردد تا با نظام‌مند نمودن موضوع پیشگیری، این اقدامات تا حد ممکن اثربخش باشد. نکته قابل ذکر اینکه، هرچند فراوانی جرایم و تخلفات در نیروهای مسلح بسیار پایین‌تر از میزان بزهکاری و رفتار نابهنجار در جامعه است؛ لیکن راهبرد نیروهای مسلح پیوسته این بوده است که «حتی یک جرم یا یک تخلف نیز قابل تحمل نبوده و میزان جرایم و تخلفات باید به حداقل برسد.» (حطمی، ۱۳۹۴، ص ۳۲). لذا علی‌رغم تلاش‌های صورت‌گرفته پیشگیری در نیروهای مسلح نیازمند پژوهش‌های علمی بیشتر، ایجاد انسجام و توسعه کارایی اقدامات پیشگیرانه با استفاده از الگوهای جرم‌شناسی بومی و متناسب با شرایط نیروهای مسلح است. پس از شناخت علل وقوع جرایم و تخلفات سربازان سؤال کلیدی در این پژوهش این

است که چه راه حلی را می‌توان برای کاهش و یا از بین بردن این پدیده منفی ارائه داد؟ بنابراین با توجه به مطالب ذکرشده مسئله اصلی این تحقیق «بررسی علل وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه از منظر رهیافت‌های جرم‌شناسی و راهکارهای مقابله با آن می‌باشد.»

سوالات پژوهش

- ۱- از منظر رهیافت‌های جرم‌شناسی علل وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه چیست؟
- ۲- چه اقداماتی در پیشگیری و مقابله با جرایم و تخلفات سربازان وظیفه از منظر رهیافت‌های جرم‌شناسی می‌تواند مؤثر باشد؟
- ۳- کدامیک از عوامل درون‌سازمانی یا برون‌سازمانی در وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه مؤثرتر است؟

پیشینه پژوهش

مظفری و غفاری آشتیانی (۱۳۹۹) به پژوهشی تحت عنوان «ارائه مدلی جامع در بررسی کیفیت زندگی سربازان در حین خدمت» پرداخته و معتقدند با وجود درگیری تمامی اқشار جامعه با موضوع سربازی؛ متأسفانه روی ابعاد مختلف این موضوع به شکل تئوری و عملی، آن‌چنان که باید، کار علمی چندانی انجام نشده است. این تحقیق تلاش می‌کند تا مدل جامعی برای تبیین عوامل مرتبط با کیفیت زندگی سربازان در حین خدمت را ترسیم و راهکارهایی جهت ارتقای آن ارائه دهد نتیجه این تحقیق حاکی از آن است که مسئله نظام وظیفه و خدمت سربازی با توجه به ارتباط آن با تأمین امنیت کشور از یک‌سو و به کارگیری نیروی جوان و فعال کشور از سوی دیگر، نیازمند دقت نظر و بررسی‌های کارشناسانه در کیفیت زندگی سربازان است.

مؤمن پور (۱۳۹۷) به پژوهشی تحت عنوان «بررسی دلایل بی‌انگیزگی مشمولان در اعزام به خدمت سربازی و ارائه راهکارهای انگیزشی و ایجاد علاقه در دوره خدمت سربازی پرداخته در این تحقیق سعی شد تا با بررسی علل و چرایی خدمت سربازی به بیان برخی از عوامل بی‌انگیزگی و حتی ترس مشمولان نسبت به خدمت سربازی پرداخته شود. هرچند خدمت سربازی به‌عنوان یک دوره ضروری مطرح دارای فواید بی‌شماری است؛ ولی برخی مشکلات و نیازهایی وجود دارد که باعث بی‌انگیزگی مشمولان در عزمیت آنها به خدمت سربازی می‌گردد. در این پژوهش به تعدادی از این عوامل که نمایانگر هزینه‌هایی است که در حین خدمت سربازی به هدر می‌رود، اشاره می‌شود. همچنین در ادامه به تأثیرات و نتایج نامطلوب به‌بار آمده از شیوه اجرایی کنونی خدمت سربازی پرداخته شده است.

زال (۱۳۹۹) به پژوهشی تحت عنوان «بررسی رابطه بین فشارهای سازمانی با رفتار ضد تولید در سربازان وظیفه» پرداخته و نتیجه گرفته که بین فشارهای سازمانی با رفتارهای ضدتولید سربازان رابطه معنی‌دار مثبتی وجود دارد که در عوامل نوع شغل، نقش افراد و روابط

با همکاران و با عوامل ساختار سازمانی رابطه معنادار دارد. نخست آن که، سازمان با به حداکثر رساندن تناسب ویژگی‌های شخصیتی و مهارت افراد وظیفه با پست مورد نظر، مقدار زیادی از فشار روانی و رفتارهای ضدتولید را کاهش دهد و دوم آن که هر اندازه مدیران و سرپرستان بتوانند ارتباط مؤثرتری با سربازان وظیفه برقرار کنند، سربازان کمتر دچار فشار روانی می‌شوند و رفتارهای ضد تولید آنان نیز کاهش می‌یابد.

کمالوند و همکاران (۱۳۹۶) به پژوهشی تحت عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر فرار خدمت سربازان» پرداخته و معتقدند از بین عوامل برون‌سازمانی به ترتیب داشتن بیماری جسمانی و روانی، دلنگی خانواده و سختی شرایط و بدی آب‌وهوا و از بین عوامل درون‌سازمانی مدت خدمت سربازی، تبعیض در تعیین محل خدمت و آزار و اذیت سربازان ارشد، بیشترین تأثیر را بر فرار از خدمت سربازی داشته است.

امیری (۱۳۹۵) به پژوهشی تحت عنوان «بررسی جرایم خاص نظامی در حقوق کیفری ایران» پرداخته و معتقد است پیشگیری از وقوع جرم مستلزم اصلاح نگرش‌ها و برنامه‌های نهادهای مختلف با هدف کاهش میزان جرایم است. برای انجام این اصلاحات نیز نیازمند رویکردهای مبتنی بر تعالیم دینی و نیز علم و تجربه هستیم. به‌خصوص نیاز به جرم‌شناسی بومی و مبتنی بر دین و بوم‌شناسی منطقه‌ای به‌شدت احساس می‌شود. به اعتقاد بسیاری از علمای حقوقی در ایران جرم‌شناسی در کشور ما متولد نشده است و هنوز نتوانسته‌ایم با استفاده از این علم، به تدبیر و تمشیت امور بپردازیم.

رفیع (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان «تخفیف و تبدیل مجازات در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح» بیان می‌دارد: تخفیف و تبدیل مجازات از جمله نهادهای حقوق کیفری است که در حقوق جزای کشورهای مختلف جهان وجود دارد. این دو نهاد به‌دنبال توسعه علم جرم‌شناسی و لزوم برخورد هرچه صحیح‌تر با مجرمان و تأثیربخشی بیشتر مجازات‌ها، آن هم متناسب با شرایط و اوضاع و احوال ارتکاب جرم و نیز خصوصیات مجرمان هستند؛ زیرا این مقوله از اهمیت بیشتری برخوردار شده و بیش از پیش مورد توجه قانون‌گذاران و مقامات قضایی کشورها قرار گرفته است. نهادهای حقوقی مذکور، در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح نیز که جرایم خاص کارکنان نیروهای مسلح و مجازات‌های هر یک را بیان می‌دارد، پیش‌بینی شده است. وجه تمایز این پژوهش با پژوهش‌های قبلی در این است که در پیشینه‌های قبلی به‌صورت عام و کلی درباره یکی از روش‌های پیشگیری از جرم سخن به میان آمده و به علل و عوامل وقوع جرم و چالش‌های آن پرداخته شده است؛ در حالی که این پژوهش در تلاش است تا به‌وسیله تطبیق شرایط فردی و محیطی سربازان با نظریات جرم‌شناسی، به علت‌شناسی جرایم و تخلفات سربازان از منظر رهیافت‌های جرم‌شناسی پرداخته و با بهره‌گیری

از یافته‌های تحقیق به بررسی نقش عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی در بروز جرایم و تخلفات سربازان پردازد. همچنین تلاش شده است با نتیجه‌گیری از تطبیق شرایط و رفتار سربازان با رهیافت‌های جرم‌شناسی، به معرفی نظریات نزدیک با موضوع پرداخته و بر همین اساس روش‌های پیشگیری متناسب را معرفی نماید. در خاتمه نیز مدل تلفیقی پیشگیری از جرایم و تخلفات سربازان که قابل اجرا در نیروهای مسلح می‌باشد ارائه گردد.

مبانی نظری پژوهش

۱- مفهوم جرم

جرم در لغت به معنای گناه، خطا، بزه و عمل یا رفتار غیر قانونی که انجام آن مستوجب کیفر باشد، آمده است (عمید، ۱۳۸۴، ص ۳۲۳۹). جرم یعنی ذنب، گناه؛ و جرمه نیز به همین معنا است. جرم در معنای کسب هم آمده و نیز به معنای حمل یعنی وادار کردن. جرم به معنای ذنب و جرم به معنای کسب و واجب شدن (وجب) و نیز حمل یا وادار کردن است (دهخدا، ۱۳۸۷، ۵۴۷۱). در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ «هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است جرم محسوب می‌شود». در جرم‌شناسی، جرم صرفاً دارای یک مفهوم مجرد حقوقی نیست. در این رشته، جرم از منظر اجتماع و با توسل به علوم روان‌شناسی و زیست‌شناسی تحلیل می‌شود تا عوامل ارتکاب جرم و طرق پیشگیری از وقوع آن تبیین شود. تعریف جرم مناسب و مفید نیست؛ چون جرم از جامعه‌ای به جامعه‌ای دیگر و از زمانی به زمان دیگر در تغییر است؛ حتی مفهوم جرم کاملاً تابع تغییر و تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی داخل یک جامعه است و امروزه با روند جهانی شدن حقوق کیفری و با وجود اوامر یا توصیه‌های سازمان‌های بین‌المللی، مفهوم جرم بیش از پیش در معرض تغییر قرار گرفته است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۳، ص ۳۸۷).

۲- مفهوم تخلف

تخلف در لغت به معنی سرپیچی کردن است (دهخدا، ۱۳۸۷، ۲۱۵۴). اما تخلف در دانش حقوق به معنی سرپیچی کردن از اخلاق و عرف و همچنین سرپیچی کردن از قوانین و مقررات وضع شده است (رضایی، ۱۳۹۶، ص ۲۵). تخلف برابر ماده ۱۱۰ آئین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران «انجام هر عمل یا ترک فعلی که برخلاف مقررات، دستورات، نظم، ترتیب و شئون جامعه نیروهای مسلح باشد، تخلف نامیده می‌شود و تخلفاتی که تنبیه آن در اختیار فرماندهان، رؤسا و مدیران گذاشته شده است، تخلفات انضباطی نامیده می‌شود» همچنین ماده ۱۱۶ آئین‌نامه انضباطی به‌طور صریح موارد تخلفات را احصا نموده به‌طوری که در بند ب این ماده مصادیقی از تخلف نظیر «عدم رعایت ادب، عدم رعایت سلسله مراتب و احترامات نظامی و اداری» را بیان نموده است. گاهی یک عمل ممکن است هم جرم محسوب

شود و هم تخلف انضباطی، که باعث عدم رسیدگی به هر یک از جنبه‌های آن نخواهد شد (رضایی، ۱۳۹۶، ص ۲۷). مهم‌ترین فرق تخلف و جرم این است که قانون‌گذار برای جرم مجازات تعیین کرده است؛ در حالی که برای تخلف، مجازات مشخصی تعیین نشده است. البته باید در نظر داشت برخی امور انجام‌شده هم می‌توانند جرم باشند و هم تخلف محسوب شوند؛ به‌طور مثال دریافت رشوه از سوی کارکنان هم یک جرم محسوب می‌شود و هم یک تخلف اداری. تفاوت دیگر این دو مفهوم مربوط به حوزه عملکردی آن‌هاست. تخلف بیشتر مربوط به یک حوزه عملکردی محدود است؛ به‌طور مثال تخلف بیشتر مربوط به یک اداره یا یک صنف و سازمان خاص است؛ در حالی که جرم همه جامعه را دربر می‌گیرد و حوزه عمل وسیع‌تری دارد (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۸۸، ص ۱۱۷).

۳- مفهوم جرم‌شناسی

جرم‌شناسی ترکیبی از دو واژه «جرم» و «شناسی» است. جرم‌شناسی علمی است که به مطالعه پدیده مجرمانه، علل ارتکاب جرم، چگونگی کاهش میزان بزهکاری و نیز چگونگی بزه‌دیدگی و آثار آن بر جامعه و خود «مجنی‌علیه» می‌پردازد. جرم‌شناسی به‌دنبال بررسی علمی دو پدیده است؛ از یک‌سو بزهکاری و علت و علل مجرم‌شدن و چرایی جرم و از سوی دیگر بررسی بزه‌دیدگی و چرایی مجنی‌علیه واقع شدن. (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۷۵، ص ۱۲۴)

«پیناتل» با تأثیرپذیری آشکار از دورکیم، جرم‌شناسی را مجموعه علوم مرتبط با پدیده جرم معرفی می‌کند؛ اما موضوع جرم‌شناسی به همین جا ختم نمی‌شود؛ بلکه موضوع مهم دیگر در جرم‌شناسی، مبارزه با جرم و درمان و اصلاح مجرمین است، یعنی با بهره‌گیری از موارد فوق درصدد اصلاح و درمان مجرمیت و پیشگیری از جرم است. در یک جمع‌بندی می‌توان موضوع و قلمرو جرم‌شناسی را مطالعه جرم، مجرم، علل و انگیزه‌های بزهکاری و شخصیت و شرایط بزه‌دیده دانست. هدف نهایی جرم‌شناسی از این مطالعات نیز پیشگیری از جرم، اصلاح و درمان مجرمین و دوباره سازگار کردن آنان با اجتماع است (توانا، ۱۳۸۸، ص ۲۷).

تحلیل جرم‌شناسی جرایم و تخلفات سرbazان وظیفه

در علم جرم‌شناسی سعی بر این است که با پی‌بردن به علل ارتکاب جرایم و تخلفات و نیز ارائه روش‌های مختلف پیشگیری از بزهکاری، انحراف و حالت خطرناک فرد بزهکار و شناسایی متخلف، بتوان زندگی توأم با آرامش و امنیت را به جامعه بشری نوید داد. جرم‌شناسی مانند سایر رشته‌های علمی با عقاید مختلف شروع شده و با پیشرفت علوم دیگر سیر تکاملی تدریجی خود را طی نموده است (وایت، ۱۳۹۲، ص ۱۱۲). امروزه هدف عمده اغلب نظام‌های کیفری از اعمال مجازات یا اقدام‌های تأمینی تنها سرکوب فرد مجرم و متخلف نیست؛ بلکه بیشتر تأکید بر فراهم‌آوردن زمینه بازگشت موفقیت‌آمیز اجتماعی، حرفه‌ای و اخلاقی مجرم و متخلف به

جامعه است و بدیهی است که این مهم به‌دست نخواهد آمد؛ مگر با مطالعه خود فرد مجرم و متخلف و نیز بررسی نظریات متعددی که در رشته جرم‌شناسی در این خصوص مطرح شده‌اند. نظریات و تئوری‌هایی که هر کدام در برهه‌ای از زمان راهکارهایی مؤثر در برابر انحرافات اجتماعی مطرح می‌سازد (خدادی، ۱۳۹۲، ص ۹).

امنیت در اجتماع، از ضروریات جوامع انسانی تلقی می‌شود. نظم و امنیت و پایداری اجتماع به قوانین و مقررات حاکم بر آن و دوری افراد از ارتکاب جرم در جوامع انسانی، باعث رشد، پیشرفت مادی و معنوی جامعه و افراد اجتماع می‌شود. در دوره خدمت سربازی، فرد با جامعه‌ای نو و نظامی متفاوت با هنجارهای محیط قبلی خود مواجه می‌شود و از طرفی ویژگی نظم‌پذیری در این دوره از اهمیت بسیار بالا و خاصی برخوردار است؛ چرا که باید خود را با مقررات حاکم بر نیروهای مسلح تطبیق داده و از فرمان‌ها سرپیچی نکند. سربازانی که وارد نیروهای مسلح می‌شوند، در برابر وضعیت جدید، واکنش‌های متفاوتی از خود نشان می‌دهند. عده‌ای به سادگی مقررات حاکم را می‌پذیرند و عده‌ای در مقابل آن مقاومت کرده و از هنجارهای سازمان نظامی تبعیت نمی‌کنند. بنابراین یکی از عوارض مهم عدم سازگاری، بروز جرایم و تخلفات سربازان وظیفه است. سیاست پیشگیری از جرم و تخلفات که امروزه اولویت اول اکثریت کشورهاست می‌تواند در این زمینه نیز بسیار مفید و راهگشا باشد.

۱- رهیافت‌های فردمحور

رهیافت‌های فردمحور عامل بزهکاری را خصلت‌های فردی می‌داند و یا در عین توجه به نقش متغیرهای دیگر، نگاه خود را بر متغیرهای وابسته به فرد متمرکز ساخته و به بزرگ‌نمایی آن می‌پردازد. این رهیافت‌ها با تبیین‌های زیستی و روانی و گاه با بیان تحلیل تصمیم‌های عقلانی فردی به این پرسش پاسخ می‌دهد که چگونه انسان به‌دلیل ساختار فردی، مرتکب بزه می‌شود؟ رهیافت‌های پوزیتیویستی، زیست‌شناختی و روان‌شناختی و رهیافت‌های گزینش عقلانی، بی‌آنکه به ساختار اجتماع و نرخ بزهکاری علاقه‌مند باشند، در سطح فردی به بررسی بزهکاری می‌پردازند؛ تبیین‌هایی که در آن، بزهکاری نتیجه ساختار ناقص زیستی و روحی انسانی است و یا متعاقب یک فرآیند عقلانی و گزینش آگاهانه تکوین یافته است (ویلیامز، ۱۳۸۶، ص ۲۴). با تطبیق نظریات جرم‌شناسی با وضعیت فردی و محیطی سربازان می‌توان گفت «نظریه‌های جرم‌شناسی فراگیر بوده و قطعی نیستند؛ همان‌گونه که جرم نسبی است، نظریات جرم‌شناسی نیز نسبی هستند و هیچ نظریه‌ای به‌صورت مطلق قبول و یا رد نمی‌شود».

۲- رهیافت‌های زیستی - روانی پوزیتیویسم

نگرش اثبات‌گرا به کجروی، آن را حاصل نوعی «ویژگی اساسی موجود در طبیعت فرد» می‌داند. کانون تحلیل این رویکرد، ماهیت و ویژگی‌های کجروان است و کجروی پدیده‌ای آسیب‌ی به

حساب می‌آید که در درون فرد است و در واقع ماهیتی طبیعی دارد. روایت‌های متأخر از این نگرش، از یک‌سو علل زیستی و روانی کجروی را زمینه‌ساز ارتکاب آن در افراد می‌داند و از سوی دیگر، آثار آن را به ترتیب در دو محور آمادگی، «شرطی‌شدن یادگیری و کیفیت آن» معرفی می‌کند. بدین ترتیب در این نگرش، کجروی محصول دو عنصر «طبیعت و تربیت» معرفی می‌شود (سلیمی، داوری، ۱۳۹۱، ص ۶۲).

از تطبیق شرایط سربازان با این نظریه‌ها می‌توان بیان نمود از آنجا که قانون وظیفه عمومی عدم ابتلاء به بیماری‌های خاص و نقص عضوایی را که مانع از انجام خدمت می‌گردد، شرط اعزام مشمولان به خدمت سربازی برشمرده است و به دیگر سخن، مشمولانی که دارای بیماری‌های ذکرشده در قانون هستند از انجام خدمت معاف می‌شوند، به نظر می‌رسد به‌جز بیماری‌های روحی و روانی که افراد از ذکر آن امتناع می‌ورزند و تشخیص سریع آن هم در معاینات اولیه نیروی‌های مسلح مشکل است، سربازان غالباً سالم و بدون نقص بیولوژیکی بوده و اثبات ارتباط بین عوامل بیولوژیکی با بروز جرایم و تخلفات سربازان مشکل به نظر می‌رسد. جوانانی که جهت گذراندن سربازی به نیروهای مسلح معرفی می‌شوند، گاهی مستعد ابتلاء به برخی مشکلات روانی هستند و پس از طی بخشی از دوران خدمت سربازی به‌دلیل وجود شرایط و ویژگی‌هایی در سازمان نیروهای مسلح، بهداشت روانی آنان شدیداً دچار اختلال می‌شود. پس از بالفعل‌شدن مشکلات روانی بالقوه دچار رفتار ناپه‌نجان و گاه جرم نیز می‌شوند. از بین جرایم و تخلفات ارتكابی توسط سربازان وظیفه به نظر می‌رسد خودزنی بیش از سایر جرایم و تخلفات منشأ روحی و روانی داشته باشد. از آنجا که در برجک‌های نگهداری در مراکز نظامی سرباز هم تنهاست و هم اسلحه گرم که بهترین ابزار خودکشی است را در اختیار دارد، چنانچه دچار اختلالات روحی و روانی باشد امکان اقدام به خودزنی و خودکشی او افزایش می‌یابد.

۳- رهیافت‌های خردمحور و گزینش عقلانی

از دیگر رهیافت‌هایی که کجروی را در سطح فردی و در حیطه گزینش‌های عاقلانه و تصمیمات سنجیده، مورد بررسی قرار می‌دهد رهیافت‌های خردمحور و گزینش عقلانی است. این رهیافت‌ها، کجروی را گزینشی فردی محسوب و تأکید می‌کنند که «افراد مجرم می‌شوند چون چنین انتخاب کرده‌اند»؛ انتخابی که امکان آن برای همه افراد یکسان است. این نگرش در همان حالی که جای تأثیرپذیری رفتار از علل پیرامونی را باز می‌گذارد، ماهیت کجروی را نهایتاً نوعی تصمیم‌گیری فردی و گزینش عقلانی می‌داند که محصول سنجش پیامدهای مثبت و منفی رفتار است و از همین رهگذر، کجرو را مسئول اعمالی به حساب می‌آورد که برگزیده است و همین ویژگی، این رهیافت‌ها را در نقطه مقابل نظریه‌های اثبات‌گرا قرار می‌دهد (رحیمی‌نژاد، ۱۳۹۴، ص ۱۰۶).

در نظریه فعالیت‌های عادی یا روزمره که کوهن و فلسن در راستای رهیافت‌های گزینش عقلانی طرح کردند، بزهکاری تنها به وجود فرصت‌های مناسب و منافع ارزشمند برای تحقق نیازمند است. از این منظر، بزهکاری لزوماً رفتار بزهکاران سرسخت یا جانبدار شرور نیست؛ بلکه فعالیتی عادی است که فارغ از هر سبب اجتماعی می‌تواند رخ دهد و فقط وجود آماج‌های مناسب که در قالب اوصافی چون ارزش، بی‌کنشی حجم و دسترسی قرار می‌گیرند و برای تصمیم به ارتکاب جرم کافی خواهند بود (عظیم‌زاده، ۱۳۹۷، ص ۹۱).

شاید بتوان ادعا نمود که جرایم و تخلفات سربازان با نظریه‌های خردمحور بیش از سایر نظریه‌ها قابل تطبیق است. سربازان در برخی از جرایم و تخلفات مانند فرار از خدمت، غیبت، سرقت، سستی و سهل‌انگاری در انجام وظیفه، عدم احساس مسئولیت و بی‌تفاوتی در خدمت، جعل برگه مرخصی و یا اسناد، اصولاً به دنبال منافع شخصی هستند و به نظر می‌رسد براساس ارزیابی هزینه‌ها و منافع تصمیم می‌گیرند. اکثر سربازان انگیزه کافی برای گذراندن دوران خدمت ندارند و تصور می‌کنند مجبور هستند این دوران را سپری نمایند تا بتوانند از مزایای کارت پایان خدمت بهره‌مند شوند. احساس به هدر رفتن عمر در کنار احساس تبعیض بین خود و کسانی که هرگز به خدمت نمی‌آیند و یا کسانی که در محل‌های بهتر و راحت‌تر خدمت می‌کنند، شاید عاملی باشد که هزینه جرم را برای آنان کم جلوه می‌دهد. از سوی دیگر سربازان در دوران جوانی و در یک دوره گریزناپذیر بحران‌های دوره بلوغ هستند که به آنها جرئت و ریسک‌پذیری بیشتری می‌دهد؛ بنابراین می‌توان باور کرد برخی از سربازان افرادی مستعد ارتکاب جرم و تخلف هستند که چنانچه در کنار آماج مناسب بزه‌دیدگی و فقدان محافظ مناسب قرار گیرند، احتمال شکل‌گیری جرم و تخلف کم نخواهد بود. به نظر می‌رسد الگوی فعالیت‌های روزمره از بین الگوهای خردمحور با وضعیت سربازان نزدیک است. در محیط خدمت و در حین انجام فعالیت‌های روزانه سربازان به اموال نظامی و دولتی که گاهی در محل مناسب نگهداری نمی‌شوند، دسترسی دارند و امکان تردد به بخش‌های مختلف در محیط‌های نظامی دارند. همچنین زندگی شبانه‌روزی با سایر سربازان در محل‌هایی که فاقد نظارت کافی است، امکان دسترسی به اسلحه، دسترسی به برخی اسناد و مدارک، نظارت ضعیف فرماندهان و وسوسه‌های منافع جرم، اعم از لذت‌جویی، هیجان‌طلبی و تحریک‌پذیری می‌تواند باعث وقوع رفتار مجرمانه و نابهنجار از سوی سربازان شود.

۴- رهیافت‌های جامعه‌محور

در نقطه مقابل رهیافت‌های روانی و زیستی، رهیافت‌های جامعه‌محور بر نقش مهم و اساسی محیط اجتماعی تأکید دارند و پیدایش کجروی را عمدتاً به متغیرهای زیر نسبت می‌دهند:

- ساخت اجتماعی و همه‌جانبه‌ای که افراد جامعه را احاطه کرده است.

- شرایط و موقعیت‌های اجتماعی که فرد در آنها قرار می‌گیرد.

- گروه‌هایی که فرد به آن‌ها تعلق دارد.

به عبارت دیگر، رهیافت‌های جامعه‌محور کجروی را محصول نیروهای اجتماعی یا فرهنگی می‌شمرد که خارج از هر فرد خاص و پیش از انجام هر کنش کجروانه‌ای وجود دارند (وایت و هینز، ۱۳۹۲، ص ۵۹). نیروهایی که از طبقه اجتماعی و ساختارهای سیاسی، محیطی و امثال آن نشئت می‌گیرند و بر گروه‌های وسیعی از افراد و گستره قابل توجهی از واحدهای اجتماعی تأثیر می‌گذارند. در رهیافت‌های جامعه‌محور، تأکید بر تفاوت‌های فردی به نفع عللی کنار می‌رود که گروه‌ها را در معرض ارتکاب کجروی قرار می‌دهد. سخن عمده این رهیافت‌ها آن است که نهادها و مناسبات کلی اجتماعی را باید به‌عنوان یک کل نگرینست و بر همین اساس، کجروی را هم باید در درون و در ربط و نسبت با آنها مطالعه کرد. نظریه‌های مبتنی بر فشار اجتماعی، نظریه‌های تعارض فرهنگی و نظریه‌های ترکیبی (اجتماعی و روان‌شناختی) که شامل رویکرد کنترل، دیدگاه یادگیری و رویکرد کنش متقابل می‌شود، در گروه رهیافت‌های جامعه‌محور قرار می‌گیرند (عظیم‌زاده، ۱۳۹۷، ص ۱۲۸).

از تطبیق شرایط محیط خدمت سربازی با این رهیافت‌ها می‌توان بیان نمود: در مراکز نظامی جو انضباط و رعایت مقررات به‌شدت حاکم است. از سوی دیگر، سربازان در بدو خدمت طی دوره آموزش، و همچنین در طول دوران خدمت نسبت به لزوم رعایت سلسله مراتب نظامی، هنجارهای این محیط، مقررات خاص تشویق و تنبیه، نظام عدالت کیفری خاص (سازمان قضایی نیروهای مسلح) و قانون جرایم نیروهای مسلح آشنا شده‌اند. همچنین، علاوه بر نظارت فرماندهان و مدیران هر قسمت، سربازان تحت نظارت و آموزش‌های خاص دستگاه‌های نظارتی همچون بازرسی، حفاظت اطلاعات و عقیدتی سیاسی، هستند. در کنار این ساختار جابه‌جایی سربازان و خدمت در محل‌های مختلف در طول دوران سربازی، عملاً فضا و مجالی برای تشکیل خرده‌فرهنگ‌های معارض باقی نمی‌گذارد؛ بنابراین به نظر نمی‌رسد پاره‌ای از جرایم و تخلفات که حتی ممکن است به‌عنوان عملی شیطنت‌آمیز یا لذت‌طلبانه مقطعی بروز نماید را بتوان به ایجاد خرده‌فرهنگ‌های معارض نسبت داد. هرچند تشکیل این خرده‌فرهنگ‌ها را نیز در تمام زمان‌ها و مکان‌ها نمی‌توان رد کرد. از تطبیق نظریه کارکرد ابزارهای رسمی کنترل اجتماعی با وضعیت سربازان به نظر می‌رسد سربازان غیر بومی با توجه به دور شدن از ابزار کنترل غیر رسمی (خانواده، دوستان، کسانی که به آن‌ها علاقه و توجه دارند) و ضعیف شدن این پیوندهای عاطفی، کمتر نگران آن خواهند بود که روابط اجتماعی آنها به خطر افتد. بنابراین احتمال دارد به کجروی روی آورند. استعمال دخانیات، مصرف مواد مخدر و برخی دیگر از جرایم مانند ایجاد مزاحمت و زورگیری در خارج از محیط نظامی که از کنترل رسمی

سازمانی نیز فارغ هستند، قابل تصور است. به نظر می‌رسد ابزار کنترل رسمی داخل سازمان‌های نظامی یعنی نظارت سازمان‌یافته از طریق فرماندهان و مدیران، رده‌های نظارتی (بازرسی، عقیدتی سیاسی، حفاظت اطلاعات) و نظام عدالت کیفری نیروهای مسلح، در کنترل انحرافات سربازان تا حد بسیار زیادی موفق بوده‌اند و معمولاً کجروی سربازان بیشتر در محل‌ها یا زمان‌های خلاء یا ضعف این نظارت‌های رسمی به‌عنوان مثال پس از ساعت اداری که میزان کنترل‌های رسمی کاهش می‌یابد اتفاق می‌افتد. البته ذکر این نکته نیز ضروری است که نقش عنصر باورها یعنی میزان اعتقاد سربازان به اعتبار قواعد اخلاقی و اجتماعی، باور سربازان به ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه و وفاداری ایشان نسبت به آن‌ها، عامل بسیار تعیین‌کننده در کجروی یا عدم کجروی سربازان در زمان دوربودن از ابزار کنترل غیر رسمی و خلاء ابزار کنترل رسمی به‌شمار می‌رود. از سوی دیگر به نظر می‌رسد رهیافت معاشرت‌های ترجیحی نیز با توجه به مؤلفه‌های محیط خدمت سربازی، پاسخگوی حداقل برخی از جرایم و تخلفات سربازان به‌خصوص سربازان عادی باشد.

شرایطی که برای یادگیری درون‌گروهی در مراکز نظامی می‌توان در نظر گرفت موارد زیر است:

- محیط غالباً شبانه‌روزی که باعث کثرت تماس‌ها می‌گردد.
- حضور سربازان از همه گروه‌های فرهنگی اجتماعی و حتی افراد سابقه دار و معتاد در بین سربازان که می‌تواند فراوانی معاشرت با مجرمان را برای سربازان ناکرده بزه فراهم آورد.
- اوقات فراغت بدون برنامه آموزشی تفریحی سازمانی که امکان آموزش در گروه همسالان را فراهم می‌سازد.
- احساس وجود مشکلات مشترک نظیر؛ تبعیض در تعیین محل خدمت و نوع وظیفه (اداری، پشتیبانی، نگهبانی) و بدرفتاری برخی از فرماندهان و مدیران را می‌توان زمینه‌ساز انگیزه‌های مجرمانه یا به تعبیری تلافی‌جویانه تلقی نمود که ممکن است باعث مشروع دانستن نقض قوانین و مقررات در بین سربازان باشد و فرد هم از آنها این امر را بیاموزد.
- رفتار مجرمانه از سوی سربازان می‌تواند در پاسخ به نیازهایی مثل مشکلات مالی، پذیرش در گروه‌های مجرمانه و کسب حمایت و نظایر آن در محیطی که سرباز احساس تنهایی و غربت می‌کند نیز به حساب آید.
- در نظریه برچسب‌زنی، توجه عمده مصروف چگونگی وارد آمدن برچسب کجرو بر فرد، تحلیل این فرایند و نقش این برچسب در ایجاد هویتی کجروانه در فرد برچسب خورده می‌شود. به همین ترتیب، کجروی هم مخلوق و محصول برچسب‌هایی به حساب می‌آید که جامعه به کنش‌هایی خاص نسبت می‌دهد (عظیم‌زاده، ۱۳۹۷، ص ۱۳۲).

در نیروهای مسلح کجروی‌های ساده‌تر از جرایم و حتی اعمالی که در سایر قوانین و مقررات ضمانت اجرای کیفی یا اداری ندارند، به لحاظ ماهیت خاص نیروهای مسلح تخلف محسوب شده و عناوین و میزان تنبیه آن در آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح ذکر شده است. تطبیق اعمال کارکنان با عنوان تخلفات و تعیین میزان تنبیهات برابر این آیین‌نامه جزو وظایف فرماندهان و مدیران است؛ بنابراین قابل تصور است که برخی از رفتارهای سربازان چنانچه با سخت‌گیری فرماندهان مواجه گردد می‌تواند مصداق انحراف اولیه در نظریه برچسب‌زنی تلقی گردد. به نظر می‌رسد با توجه به روحیه سربازان در دوران جوانی، تحمل برچسب متخلف، ساده نیست و به واکنش او می‌انجامد. چنانچه بی‌دقتی ساده یا سهل‌انگاری قابل اغماض سربازان از سوی برخی فرماندهان منجر به ثبت تخلف و برخورد انضباطی با ایشان گردد می‌تواند پیامدهای نظریه برچسب‌زنی را نیز به دنبال داشته باشد و سرباز را به سوی تکرار تخلف و حتی ارتکاب به جرم سوق دهد؛ به‌عنوان مثال، غیبت کوتاه‌مدت سرباز که گاهی نیز در نتیجه سخت‌گیری در اعطای مرخصی ایجاد می‌شود، می‌تواند به خصوص در زمان بروز مشکلات خانوادگی یا اقتصادی، عامل تشدیدکننده چرخه بدنامی و منجر به جرم فرار از خدمت گردد.

علل وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه در یگان‌های نظامی

درخصوص علل وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه در یگان‌های نظامی حالت‌های مختلفی متصور است که به تعدادی از آنان اشاره می‌کنیم.

۱- عدم توجه مسئولان به مشکلات سربازان وظیفه

افرادی که مرتکب جرم یا تخلف می‌شوند بعضاً به علت داشتن مشکلات محیط خدمتی، مشکلات شخصی و خانوادگی که فرد آنها را به خواسته و یا ناخواسته وارد محل خدمت می‌نماید و کم‌توجهی و یا بی‌توجهی مسئولان به آنها باعث خسارات جبران‌ناپذیری همانند وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه در نیروهای مسلح می‌گردد (ذوالقدر، ۱۳۹۷، ص ۶۷).

۲- تشویق و تنبیه ناعادلانه و بی‌موقع سربازان وظیفه

همان‌طور که تشویق به‌موقع و به‌جا باعث افزایش روحیه و توان سربازان وظیفه می‌گردد و یا تنبیه به‌موقع و به‌جا باعث متنبه‌شدن فرد خاطی و بازگشتن وی به مسیر اصلی و اجتماع است، در مورد سایر افراد نیز حالت پیشگیرنده دارد. تشویق و تنبیه نابه‌جا نیز باعث افزایش توقع زیاد

و تأثیر بر روحیه سایر کارکنان و تبعیض بین آنان شده و تنبیه بی‌موقع باعث بی‌انگیزه شدن فرد و عادی شدن قانون‌گریزی و ناخوشایند جلوه‌دادن محیط اجتماعی در دید سایر کارکنان می‌گردد (ذوالقدر، ۱۳۹۷، ص ۶۸).

۳- فقدان مراکز مشاوره مناسب در یگان‌های نظامی جهت حل مشکلات سربازان

به علت پیچیده بودن بعد روانی و روحی انسان‌ها و انجام کارهای سخت در یگان‌های نظامی، لذا ایجاد مرکزی به نام مرکز مشاوره با وجود افراد متخصص در یگان‌های نظامی امری ضروری به نظر می‌رسد در چند سال اخیر اقدامات بسیار مثبتی در این زمینه از سوی نیروهای نظامی صورت گرفته است که در نهایت با شناسایی و انجام غربال‌گری و با انجام تست‌های شخصیتی در خصوص پایش و رصد کردن کارکنان با وجود بستر مناسب جرم پیشگیری لازم را به‌عمل می‌آورد؛ فلذا می‌طلبید که با گسترش کیفی و کمی این نهاد در سطح یگان‌های نظامی اقدامات مؤثرتری برداشته شود (ذوالقدر، ۱۳۹۷، ص ۷۰).

۴- تصویب قوانین و دستورالعمل‌های منجر به تضعیف روحیه سربازان در حین خدمت

زمانی که در یک جامعه کمبودها و مشکلاتی بروز پیدا کند، چنانچه سنگینی این مشکلات همه‌آحاد جامعه را شامل شود قطعاً احساس نابرابری نکرده و اعتراض کمتری هم بروز می‌کند؛ اما اگر این مشکلات فقط شامل حال عده‌ای شود، به‌طور قطع، این نابرابری باعث بروز اعتراض و تنش خواهد شد. در حوزه سربازی نیز این مدعا صادق است و چنانچه تبعیض و بی‌عدالتی به صورت گوناگون رواج پیدا کند خواه ناخواه موجب بی‌انگیزگی، اعتراض و تمرد بین سربازان خواهد شد (خدادی، ۱۳۹۲، ص ۵۶).

۵- عدم جابه‌جایی و تعدیل نیروها در مناطق عملیاتی و سخت به مناطق غیر عملیاتی

در برخی موارد در تقسیم سربازان بی‌عدالتی رخ می‌دهد؛ بدین صورت که عده‌ای از سربازان در مناطق خوش آب و هوا و با شرایط خدمتی آسان به خدمت گمارده می‌شوند و تعدادی دیگر اجباراً به مناطق عملیاتی و بد آب و هوا و محروم منتقل و مشغول به خدمت می‌شوند. طبیعتاً این‌گونه سربازان به خاطر شرایط کاری و محیطی تحت تأثیر قرار گرفته و به دلیل فشارهای محیطی و اجتماعی محل خدمت، گرایش به ارتکاب جرم و تخلفات مختلف پیدا می‌کنند. به‌عنوان مثال سربازی که در نواحی مرزی جنوب شرقی کشور خدمت می‌کند به خاطر شرایط تحمیل‌شده محیطی و اجتماعی، زمینه بروز جرایمی همانند حمل، قاچاق یا استعمال مواد مخدر برای او مهیاتر است یا اگر در مناطق گلوگاهی ایست بازرسی مستقر شود می‌تواند در معرض پیشنهاد دریافت رشوه قرار می‌گیرد یا در مناطق سخت عملیاتی امکان تیراندازی سهوی یا عمدی از سوی وی افزایش می‌یابد و دیگر موارد مشابه (خدادی، ۱۳۹۲، ص ۵۷).

۶- اعتیاد به مواد مخدر و روانگردان

این پدیده شوم که به‌خاطر روند افزایشی و شیوع آن، به نظر بسیاری از متخصصین جرم‌شناسی و صاحب‌نظران از حوزه جرم خارج شده و یک نوع بیماری تلقی می‌شود، توانسته زمینه‌ساز جرایم و تخلفات زیادی از سوی سربازان باشد. ناگفته پیداست که شخص معتاد برای تأمین مواد مصرفی دست به هر کاری زده و مرتکب جرایم و تخلفات مختلفی می‌شود. تعدادی از سربازانی که از خارج پادگان وارد یک مجموعه نظامی می‌شوند بعضاً به مواد مخدر اعتیاد داشته و به کرات دیده شده این افراد، انواع جرایم خاص نظامی و عمومی و تخلفات را مرتکب می‌شوند و با این کار شأن نیروهای نظامی را زیر سؤال می‌برند (خدادی، ۱۳۹۲، ص ۵۸).

۷- وابستگی مالی خانواده‌ها به فرزند خود و تحت تکفل بودن پدر و مادر

سربازان به‌دلیل قرار گرفتن در سن خاص، در شرایطی هستند که اکثراً وابستگی‌های زیادی از نظر روحی روانی و مالی به خانواده و والدین داشته و منفک‌شدن از آنها در این شرایط به سختی انجام می‌شود و ممکن است آنها را به سمت انزوا و افسردگی سوق دهد و زمینه را برای ارتکاب جرایم و تخلفاتی همانند خودزنی یا خودکشی یا دیگرنزی یا سایر جرایم خشن فراهم سازد. به‌وفور دیده شده که تعدادی از این سربازان متأهل بوده و جدایی از همسر و فرزند برایشان سخت و تحمل‌ناپذیر گردد و همین امر می‌تواند در صورت محدودیت ملاقات، زمینه را برای انواع جرایم و تخلفات فراهم نماید (خدادی، ۱۳۹۲، ص ۵۹).

۸- هیجانات روحی ناشی از بدو ورود به خدمت وظیفه عمومی

خدمت سربازی مقطع خاصی از زندگی یک انسان است که در اوج احساسات جوانی و در برهه‌ای از سن که جسارت زیادی در وجود انسان موج می‌زند قرار دارد. طبیعی است که وقتی فردی در چنین زمانی از محیط گرم و محبت‌آمیز خانواده کاملاً جدا شده و در محیطی بسته و خشن و مشقت‌آور قرار گیرد، ممکن است دچار شکنندگی روحی شده و تحمیل شرایط جدید که حاکی از روحیه جنگندگی و سلحشوری مختص محیط پادگانی و نظامی است او را دچار تزلزل روانی کرده و آسان‌تر دست به ارتکاب جرایم مختلف بزند (امین صارمی، ۱۳۸۸، ص ۱۰۳).

۹- کم‌ارزش تلقی نمودن خدمت سربازی در جامعه

با مروری مختصر می‌توانیم نتایجی از نوع خدمت سربازی در سایر جوامع و کشورهای مختلف بگیریم که در تعدادی از کشورها این وظیفه به‌صورت حرفه‌ای و شغلی بوده باشد در جوامعی یک نوع ارزش بالا و یک زمان مهم در طول عمر افراد آن محسوب می‌شود و دلیل عمده این نگاه می‌تواند ریشه در افکار و فرهنگ آن ملت به سربازی داشته باشد یا تبعات مثبتی که در پایان آن می‌تواند برای شخص داشته باشد؛ اما در جامعه ما ارزش بالایی داشته و در مقاطعی از آن به‌عنوان «خدمت مقدس سربازی» و در مقاطعی هم به‌عنوان «اجباری» یاد گردیده است. این موضوع

نشان می‌دهد به‌رغم مقبولیت ارزش و تقدس خدمت وظیفه عمومی، اما هنوز کار فرهنگی و مؤثری برای آن نشده و امتیازات خاصی برای آن در نظر گرفته نشده است. امروزه می‌بینیم صرفاً افراد فقط برای دریافت کارت پایان خدمت و جلوگیری از ممنوعیت‌های قانونی نداشت این کارت، لباس سربازی به تن می‌کنند و همین بی‌انگیزگی و بی‌اهمیت شمردن کار است که بستر بروز جرایم و تخلفات را در بین سربازان ایجاد می‌کند (محمد نسل، ۱۳۹۵، ص ۱۴۷).

۱۰- محیط خانواده و مشکلات مالی

محیط خانواده می‌تواند در وقوع جرایم و تخلفات مؤثر باشد. خانواده‌ای که محیطی متشنج دارد و رابطه فرزندان با والدین دچار مشکل شده است؛ خانواده هم از هم گسیخته و خانواده‌ای که روابط بین اعضای آن دچار اضمحلال شده می‌تواند در گرایش افراد به ارتکاب جرم و تخلف تاثیر داشته باشد. از جمله عواملی که معمولاً برای بیان علت جرم و تخلف مطرح می‌شود مشکلات مالی است. نظریه غالب این است که بیشترین جرایم و تخلفات را طبقه پایین انجام می‌دهند. در مقابل عده‌ای از صاحب‌نظران معتقدند هیچ تفاوتی بین طبقات مختلف از لحاظ میزان جرایم و تخلفات وجود ندارد؛ ولی طبقات بالا بیشتر قادرند جرایم و تخلفات خود را بپوشانند و جرایم آنها در اشکال خاصی است که کمتر جلب توجه می‌کند (رحیمی‌نژاد، ۱۳۹۴، ص ۵۶) فقر یکی از عوامل جرم‌زاست. فقر می‌تواند به‌طور مستقیم و غیرمستقیم فضیلت‌های جوامع انسانی را نابود کند و استعدادهای آدمیان را تباه سازد. بین بحران‌های اقتصادی و افزایش بعضی از گونه‌های تبهکاری یک همبستگی مثبت وجود دارد و آمارها نیز اغلب آن را تأیید کرده است بحران‌های اقتصادی با تأثیر گذاری بر تغییرات مواد مصرفی و ضروری اولیه، تغییرات قدرت خرید و افزایش بیکاری بر تبهکاری و بزهکاری می‌افزاید. «قحطی و گرسنگی و آینده مبهم، اشخاص را به نومیدی سوق می‌دهد و باعث می‌شود که در نومیدی دست به شورش ضرب‌وجرح و اهانت نسبت به نمایندگان قدرت حافظان نظم از جمله نظم اقتصادی بزنند» (رحیمی‌نژاد، ۱۳۹۴، ص ۵۷).

راهکارهای پیشگیری و مقابله با وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه در یگان‌های نظامی

از مهم‌ترین راهکارهای پیشگیری و مقابله با وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه در یگان‌های نظامی، شناسایی مخاطرات محیط خدمت سربازی و ارائه راهکارهای اصلاحی جهت پیشگیری از این پدیده منفی در یگان‌های نظامی به‌شرح ذیل می‌باشد.

۱- مسائل مربوط به باورها و ارزش‌ها

یکی از عمده‌ترین مسائل که سبب آسیب در محیط‌های نظامی و آسیب‌دیدگی سربازان می‌شود تضعیف باورها و ارزش‌های دینی است. یافته‌های اخیر، مسائلی همچون ضعف باورهای دینی و مذهبی در میان سربازان و شیوع و رواج باورهای انحرافی را به‌عنوان عمده‌ترین آسیب‌های دوران

سربازی مطرح کرده‌اند. از آنجا که باورهای دینی و مذهبی می‌تواند نقش بسزایی در پیشگیری از رفتارهای مجرمانه و نابهنجار داشته باشد. شاید بتوان تضعیف باورهای دینی در میان سربازان را یکی از مهم‌ترین زمینه‌های آسیب‌رسان دانست. یکی از تدابیر مهم برای مصونیت‌بخشیدن به افراد و جوامع، ارتقای ایمان به خداوند است. کسی که خداوند را ناظر بر اعمال و افکار و نیت‌های خود بداند، نه تنها تلاش می‌کند که به سراغ معاصی نرود؛ بلکه درصدد خواهد بود که حتی تصور جرم و تخلف را نیز به خود راه ندهد (سلیمی، داوری، ۱۳۹۱، ص ۷۲).

۲- مسائل مربوط به تعاملات بین فردی

یکی از مهم‌ترین مسائل که در رابطه با آسیب‌های خدمت وظیفه عمومی مطرح است بحث مربوط به تعاملات سربازان با یکدیگر و تعاملات سربازان با افراد مافوق خود می‌باشد. مهم‌ترین آسیب‌ها در این زمینه عبارت‌اند از: برخوردهای نامناسب فرماندهان و مدیران با سربازان، تحقیر و بی‌احترامی به سربازان، تبعیض مدیران بین سربازان، کم‌توجهی مدیران به مسائل و مشکلات سربازان و مسئولیت‌های طاقت‌فرسا. این برخوردها موجب نگرش منفی سرباز می‌گردد؛ تعلق و تعهد او نسبت به محیط خدمتی را از بین می‌برد و زمینه را برای جرایمی همچون سرقت و خرابکاری از سوی سربازها یا جرایمی همچون تهدید و ضرب‌و شتم مافوق را فراهم می‌سازد. از آنجا که در محیط‌های سربازی افراد مختلف با قومیت‌های مختلف و آداب و رسوم گوناگون در کنار یکدیگر قرار دارند، تعاملات و برخوردهای رو در روی آن‌ها با یکدیگر ممکن است موجب بروز بی‌احترامی شود و این بی‌احترامی، توهین و تحقیرها، عموماً سبب ایجاد درگیری بین سربازها می‌شود. تلاش برای ایجاد محیط دوستانه و ترتیب‌دادن برنامه‌های فرهنگی می‌تواند تا حد زیادی از این برخوردها و تنش‌ها بکاهد (سلیمی، داوری، ۱۳۹۱، ص ۷۳).

۳- مسائل اقتصادی سربازان

مسئله مهم دیگری که می‌توان مطرح نمود، مشکلات اقتصادی سربازان است که سبب شده تا این قشر با آسیب‌های بسیاری مواجه شوند. مسائل اقتصادی از قبیل فقر، پایین بودن حقوق سربازی، مشکلات شغلی سربازان و... می‌تواند زمینه‌ساز ارتکاب بسیاری از مسائل و تخلفات شود. یکی از مشکلات عمده سربازان این است که تمام وقت مشغول خدمت سربازی هستند؛ ولی حقوق کافی برای گذران زندگی خود را دریافت نمی‌کنند. این مسئله بیش از همه در خصوص سربازان متأهل اهمیت دارد. علاوه بر این، کمبود وقت آزاد برای سربازان، امکان فعالیت در مشاغل مختلف را از آنان سلب می‌کند. همچنین طولانی مدت بودن دوران سربازی، تحمل این مدت، بدون منبع مالی کسب درآمد برای اغلب سربازان غیرقابل تحمل می‌شود. بسیاری از سربازان در سنین جوانی بوده و نیازهای خاص خود را دارند و برخی از آنها به لحاظ مالی باید به خانواده خود کمک کنند یا اینکه متأهل بوده و نیاز آنها به کسب درآمد دوچندان

است. این مسئله نشان می‌دهد که آنها مثل اعضای عادی جامعه نیازها و اهداف خاص خود را دارند؛ اما ابزار دستیابی به این اهداف و ارضای نیازهای خود را ندارند. در این حالت است که داشتن هدف و نداشتن ابزار دستیابی به آن، سبب عدم تعادل در وضعیت اجتماعی آنها می‌گردد. در این صورت دو پیامد متصور است: یکی سوق‌یافتن به انزوا و بروز مشکلات و اختلالاتی همچون افسردگی و پیامد دیگر رفتن به سمت ابزارهای غیر مشروع برای کسب درآمد است. لذا برخی از سربازان که دست به کسب درآمدهای نامشروع به‌عنوان ابزار دستیابی به اهداف مشروع خود می‌زنند، مرتکب جرایمی همچون فروش مواد مخدر و روان‌گردان و یا در برخی موارد سرقت می‌شوند. علاوه بر این مسائل و مشکلات اقتصادی می‌تواند زمینه‌ساز رفتارهای ناهنجاری همچون خودکشی و خودزنی در میان سربازان شود (حسینی‌نژاد، ۱۳۹۸، ص ۸۱).

۴- مسائل آموزشی و فرهنگی

عدم توجه به آموزش‌های فرهنگی لازم به سربازان، آن‌ها را تا حد زیادی از مبانی ارزشی و دینی و همچنین توجه به ارزش و اهمیت خدمت سربازی دور می‌سازد. این مسئله سبب شده که بسیاری از سربازان به خدمت سربازی به‌مثابه دوره زمانی که سبب اتلاف عمر آنها می‌شود، بنگرند. مسائل فرهنگی، انواع، ابعاد و اشکال متفاوتی دارد. اما آنچه اهمیت دارد، ضرورت فرهنگ سازی صحیح و آموزش برای پیشگیری از وقوع آسیب‌های مختلف است. مسائل فرهنگی سبب می‌شود که سربازان احساس تعلق خاطر و تعهد به محیط خدمتی خود نداشته باشند؛ شاید بتوان گفت این احساس زمینه اصلی بسیاری از جرایم و تخلفاتی است که از سوی آنان رخ می‌دهد. فردی که خود را متعلق به محیط خود نمی‌داند نسبت به آن احساس مسئولیت نیز نخواهد کرد.

۵- مسائل خدماتی و رفاهی

از جمله مسائل ساختاری در رابطه با آسیب‌های دوران سربازی می‌توان به مسائل خدماتی و رفاهی اشاره نمود؛ بسیاری از سربازان با خروج از محیط خانواده دچار اندوه و افسردگی ناشی از جدایی می‌شوند. این احساس در محیط‌های نظامی برای آنها تشدید می‌گردد؛ چرا که امکانات رفاهی و تفریحی و ورزشی چندانی در این محیط‌ها وجود ندارد. در برخی از موارد مشکلات مربوط به تغذیه سربازان و کیفیت غذا نیز این مسائل و مشکلات را تشدید می‌کند. برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت سربازان از آن رو اهمیت دارد که بسیاری از اعمال مجرمانه و تخلفات از سوی سربازان در اوقات فراغت آنها شکل می‌گیرد. سربازان در اوقات فراغت خود به سمت اعمال نامشروعی چون مصرف مواد مخدر و آسیب‌هایی از این قبیل کشانده می‌شوند و این مسئله نشان‌دهنده اهمیت برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت آنها است (سلیمی، داوری، ۱۳۹۱، ص ۷۵).

۶- مسائل امنیتی

بسیاری از اطلاعات نظامی و انتظامی کشور جنبه محرمانه دارد و افشای این اطلاعات می‌تواند آسیب‌های بسیاری در سطوح و ابعاد مختلف برای امنیت داخلی و خارجی کشور در پی داشته باشد. آسیب دیگری که وجود دارد مسئله دسترسی آسان سربازان به سلاح و مهمات است. این مسئله در برخی از موارد سبب تسهیل خودکشی یا قتل در میان سربازان شده است. تدوین راهکارهای کنترلی برای پیشگیری از چنین آسیب‌هایی نیز دارای اهمیت بسیار است.

۷- مسائل حقوقی و قانونی

مسائل حقوقی و قانونی از جمله مهم‌ترین آسیب‌هایی است که سبب بروز مشکلات و جرایم می‌شود. در بسیاری از موارد خلاءهای قانونی یا قوانینی که موجب بی‌انگیزگی و احساس تبعیض می‌گردد، سبب بروز مشکلات بسیاری شده است مهم‌ترین آسیب‌هایی که در سطح مسائل حقوقی و قانونی مطرح است عبارت‌اند از: خرید خدمت سربازی، عدم تناسب بین سختی خدمت با امتیازات و مزایای آن، عدم تناسب قانون وظیفه عمومی با مقتضیات زمان، تأکید بیش از حد بر وجه تنبیهی قوانین، عدم اجرای طرح بومی‌گرایی، تغییرات پی‌درپی قانون وظیفه عمومی (سلیمی، داوری، ۱۳۹۱، ص ۷۷).

۸- مسائل و مشکلات ساختاری

مشکلات ساختاری از جمله مهم‌ترین مسائلی است که زمینه‌ساز برخی از آسیب‌ها در دوران سربازی است. مسائل ساختاری بسیاری نظیر کمبود بودجه برای برنامه‌های آموزشی و فرهنگی، عدم تناسب محل خدمت با شرایط روحی و روانی سرباز، عدم تناسب موضوع خدمت با مهارت‌ها و تحصیلات سرباز، طولانی‌بودن مدت خدمت سربازی، کمبود نیروی کافی برخی از ارگان‌های نظامی، ناکارآمدی خدمت سربازی برای زندگی آینده سرباز و اجباری بودن خدمت سربازی مشاهده شود (سلیمی، داوری، ۱۳۹۱، ص ۸۰).

نمودار (۱) - راهکارهای پیشگیری و مقابله با وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه در یگان‌های نظامی

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از لحاظ چيستی و هدف، جزو تحقیقات و پژوهش‌های اسنادی و کاربردی است و از نظر ماهیت و روش تحلیل اطلاعات، جنبه توصیفی و تحلیلی دارد؛ به‌طوری که قواعد و مقررات درون‌سازمانی در کنار مفاد قوانین و مقررات موضوعه مورد بررسی قرار گرفته است تا بدین ترتیب پس از شناخت علل وقوع جرایم و تخلفات سربازان از منظر رهیافت‌های جرم‌شناسی، به راهکارهای مقابله با آن بپردازد. بر این اساس روش پژوهش حاضر، توصیف و تحلیل محتوای داده‌های کیفی حاصل از منابع و متون علمی جرم‌شناسی و اسناد درون‌سازمانی موجود در زمینه موضوع پژوهش می‌باشد.

یافته‌های پژوهش

با توجه به اینکه سربازان در دوره خدمت، با محیطی نو و نظمی متفاوت با نظم محیط قبلی خود مواجه می‌شوند؛ باید خود را با مقررات حاکم در نیروهای مسلح تطبیق دهند تا دچار مشکلات رفتاری نشوند. وقوع جرایم و تخلفات سربازان می‌تواند دلایل یا عوامل مختلفی مانند علل محیطی، روانی، اقتصادی، فردی، امکانات محل خدمت، برخورد فرماندهان و مدیران و... داشته باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد بالابودن سن افراد در زمان خدمت، میزان تحصیلات، متأهل بودن، مجرد بودن، اعتیاد به مواد مخدر، میزان اعتقادات دینی و مذهبی، وابستگی بیش از حد

به خانواده، سهل‌انگاری در انجام وظیفه، سنوات خدمت سربازی، بیماری اعضای خانواده، عدم سلامت جسمی و بیماری فرد، داشتن شغل و درآمد قبل از خدمت سربازی، وابستگی عاطفی، عدم آشنایی با آیین‌نامه‌های انضباطی، جزو عوامل فردی تاثیرگذار بر وقوع جرایم و تخلفات سربازان از منظر جرم‌شناسی است. همچنین از عوامل محیطی تاثیرگذار بر وقوع جرایم و تخلفات سربازان می‌توان به سختی خدمت در مناطق محروم و علمیتی، صعب‌المعیشه، کمبود امکانات رفاهی در یگان‌های خدمتی، فاصله دور محل خدمت تا محل سکونت، بدی آب‌وهوا، فقدان وضعیت مطلوب بهداشتی، تغذیه نامناسب و پایین بودن کیفیت تغذیه، عدم جابه‌جایی و تعدیل به موقع نیروها در منطقه عملیاتی، عدم رسیدگی به موقع به تخلفات و غیبت سربازان وظیفه، کافی نبودن حقوق سربازی و عدم تناسب آن با هزینه‌های زندگی، تبعیض در بین سربازان و تشویق و تنبیه‌های ناعادلانه، عدم توجه به خواسته‌های به حق و قانونی سربازان وظیفه و آزار و اذیت توسط سایر سربازان نیز از عوامل سازمانی در خصوص وقوع جرایم و تخلفات سربازان بیان شده است. همچنین علاوه بر آنچه بیان شد عوامل روان‌شناختی نیز در وقوع جرایم و تخلفات سربازان نقش مؤثری دارند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که بین عوامل درون‌سازمانی (عوامل مدیریتی و عوامل تقنینی) و عوامل برون‌سازمانی (عوامل فردی، خانوادگی و عوامل محیطی) با وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه ارتباط معناداری وجود دارد. در تایید فرضیه اول می‌توان بیان می‌داشت در خصوص جرایم و تخلفات سربازان وظیفه انواع جرایم و تخلفات سربازان ضمن آن که از نظر فراوانی یکسان نیستند؛ لیکن طیف وسیعی از انواع کجروی‌ها را شامل می‌شوند. از جرایم علیه تمامیت جسمانی و معنوی اشخاص تا جرایم علیه اموال و امنیت حتی جرایمی مانند خودزنی و مصرف مواد مخدر که شخص خود را آماج تهاجم و آسیب خود قرار می‌دهد. هیچ جرم یا تخلفی فقط یک علت منحصر به فرد ندارد؛ بلکه از مجموعه‌ای از عوامل تشکیل می‌شود؛ از سوی دیگر جرم و تخلف پدیده‌ای نسبی است، از زمانی به زمان دیگر و از مکانی به مکان دیگر تغییر می‌کند.» با توجه به اینکه در این تحقیق کلیه جرایم و تخلفات سربازان، در همه سازمان‌ها و تمام مناطق جغرافیایی هدف بررسی و موضوع پیشگیری قرار دارد، به طریق اولی نمی‌توان از عوامل خاص و محدود به‌عنوان علت بروز جرایم و تخلفات سربازان نام برد. هرچند نقش عوامل برون‌سازمانی را در بروز ناهنجاری‌های سربازان مؤثرتر دانستند؛ ضمن آن که عوامل خانوادگی، اقتصادی، فرهنگی، برخورد فرماندهان، تعاملات بین فردی و مسائل قانونی به ترتیب، نقش بیشتر و پررنگ تری در نتایج تحقیق دارند. کلیه عوامل درون و برون‌سازمانی در بروز کجروی سربازان دخیل هستند. بنابراین برای پیشگیری از جرایم و تخلفات سربازان، مسئولان نیروهای مسلح، بایستی بتوانند تا حد امکان تمامی عوامل را کنترل یا خنثی نمایند. از سوی دیگر با تطبیق نظریات جرم‌شناسی با وضعیت

فردی و محیطی سربازان، الگوهای جرم‌شناسی زیر با وضعیت و کجروی سربازان بیش از سایر الگوها مطابقت دارند. «هر یک از متولیان پیشگیری در نیروهای مسلح، از زاویه موضوعات مرتبط با مأموریت خود به موضوع جرم و تخلف و پیشگیری از آن توجه می‌نمایند. به نظر می‌رسد ضرورت هماهنگی، تقسیم کار، جمع‌بندی فعالیت‌ها و هم‌راستایی تلاش متولیان پیشگیری توسط یک واحد محوری و اتاق فکر، به‌منظور هم‌افزایی و ارتقای اثربخشی نقش هر یک از متولیان پیشگیری از جرایم و تخلفات مشهود است.

نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق حاکی از آن است که شرایط و رفتار سربازان غالباً با رهیافت‌های خردمحور و الگوی فعالیت روزانه که بزهکاری را لزوماً رفتار بزهکاران سرسخت یا جانیان شرور نمی‌داند؛ بلکه فعالیتی عادی که فارغ از هر سبب اجتماعی می‌تواند رخ دهد و تنها به وجود فرصت‌های مناسب و منافع برای تحقق نیاز دارد، هماهنگی و تطبیق بیشتری دارد. نظریه معاشرت ترجیحی، رفتار مجرمانه را رفتار سامان‌مندی که رابطه مستقیم با فراوانی معاشرت فرد با کجروان در موقعیتی که در آن منازعه فرهنگی توأم با بی‌سازمانی اجتماعی وجود دارد می‌داند؛ لذا با توجه به شرایط محیط خدمت سربازی؛ می‌توان چنین استنباط نمود که نظریه معاشرت ترجیحی نیز در بروز برخی از جرایم و تخلفات سربازان می‌تواند پاسخگو باشد. در بررسی عوامل جرم‌زا و نابهنجار ملاحظه شد که رفتارهای انسانی نتیجه عوامل مختلف زیستی، روانی و اجتماعی است. شرایط زندگی خانوادگی، کیفیت ارتباط والدین با یکدیگر، اوضاع اقتصادی، سطح سواد و آموزش والدین و خود شخص، وضعیت مسکن و بوم‌گزینی، همگی در سقوط یا صعود هنجاری شخص نقش ارزنده‌ای دارند. اصولاً نقش عوامل اجتماعی تکوین و تکامل مراحل رشد روانی و شکل‌گیری شخصیت افراد، تعیین‌کننده است. عوامل مثبت اجتماعی می‌توانند نقش عوامل منفی فردی را خنثی نماید. واکنش انسان متناسب با ساختار شخصیتی وی و ناشی از تأثیرات عوامل درونی و محیط بیرونی است. بنابراین پدیده بزهکاری و تخلفات به‌مثابه یک عمل انسانی، معلول عللی است که ریشه‌های آن در شخصیت روانی، ویژگی‌های جسمی و یا در محیط زندگی افراد باید جست‌وجو گردد. در همین راستا خدمت وظیفه عمومی و شرایط اجتماعی حاکم بر آن با تعدد و تنوع فرامین، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها و تغییرات پیاپی و مستمر روبه‌رو است که با نگرش بر تحول در شرایط عمومی، اجتماعی امنیتی، اقتصادی و... ضرورت بررسی و ایجاد تغییرات مناسب در آن امری اجتناب‌ناپذیر است. خدمت سربازی موضوعی قابل توجه برای خانواده‌هاست و اولین برخورد جدی جوانان با یک سازمان رسمی حکومتی است که برای بسیاری از آنان اولین تجربه دوری از خانواده را نیز به‌دنبال دارد؛ لذا رعایت قوانین و عدالت در این مهم تأثیر مثبت در ایجاد آرامش و اطمینان در خانواده‌ها و

پایه‌گذاری دیدگاهی ارزشمند در سربازان نسبت به حکومت و عدالت اجتماعی خواهد داشت. ضمناً با توجه به اینکه یک سرباز مدت تقریبی دو سال را در یگان‌های خدمتی به سر می‌برد که محیط اجتماعی مذکور خود نیز دارای اثرات مثبت و آسیب‌های منفی می‌تواند داشته باشد؛ ولی نقش عوامل اجتماعی و فردی تاثیرگذار بر آنان (سربازان) قبل از اعزام به خدمت سربازی تقریباً خمیرمایه وجودی آنها را تشکیل داده است. هرچند هنجارپذیری یا عدم تطابق با محیط از سوی آنان تا حد زیادی متأثر از نحوه شکل‌گیری شخصیت‌شان از زمان طفولیت تا سن ۱۸ سالگی و قبل از اعزام به خدمت می‌باشد. البته محیط‌های مورد بحث به علت اینکه جزئی از اجتماع هستند می‌توانند با تسهیل شرایط مناسب و اصولی و نهادینه کردن قانون‌پذیری و رعایت هنجارهای اجتماعی و الزام‌آور به شکل‌گیری هرچه بهتر بعدهای مختلف شخصیتی به آنان کمک شایانی نماید. از آنجا که نقش برخورد فرماندهان به‌عنوان یکی از عوامل اولویت‌دار در بروز یا کاهش جرایم و تخلفات مطرح است و عوامل ترس از اضافه خدمت ترس از تغییر یگان و انتقال به جاهایی که مورد علاقه نیست و ترس از منزوی‌شدن بین همسالان از اولویت‌های عوامل بازدارنده در ارتکاب جرایم و تخلفات مطرح شده است می‌توان کارکرد برچسب‌زنی را به‌خصوص در مرحله وقوع تخلف و علت تکرار تخلفات و حتی تبدیل تخلفات به جرم در جرایمی مانند غیبت و فرار از خدمت حائز اهمیت دانست به نظر می‌رسد با توجه به شرایط آنومیک جامعه و مشکلات روحی و روانی برخی از مشمولین، کجروی سربازان حداقل در ناهنجاری خودزنی منجر به فوت یا به عبارت صحیح‌تر، خودکشی سربازان با رهیافت‌های فشار اجتماعی هم از منظر دور‌کیم و هم از منظر مرتون قابل تطبیق است. چنانچه نظریه فعالیت‌های روزانه را در تطبیق با شرایط سربازان در نظر بگیریم برنامه‌های پیشگیرانه پیشنهادی این رهیافت بسیار نزدیک به سیاست‌های پیشگیرانه از نوع پیشگیری‌های موقعیت‌مدار یا وضعیت‌مدار است که از طریق مداخله در وضعیت پیش‌جنایی و با مدیریت‌گرایی محیطی به کاهش فرصت مجرمانه و افزایش خطر ناشی از ارتکاب جرم برای بزهکاران می‌پردازد. به نظر به‌دلیل ساختارهای کنونی و روش سنتی رو به مدرن کنونی روند بروز جرم و تخلف در یگان‌های نظامی همچنان پابرجا بوده و قطعاً با افزایش جمعیت کنونی و کاهش منابع مالی شاید هم رو به فزون باشد و لازم است متناسب با رشد جمعیت و فناوری این موضوع مهم که نقش مهمی در برقراری مؤلفه‌های امنیت ملی در بعد قدرت نظامی دارد در اولویت کاری مسئولین نظام و محققین قرار گیرد؛ چرا که به نظر سرباز به محض ورود به یگان‌های نظامی نماینده اجتماع و جامعه در بدنه نیروهای مسلح محسوب شده؛ اما برعکس بعد از پایان خدمت نماینده نیروهای مسلح در جامعه شود و از این لحاظ شخصی مهم می‌باشد و بایستی در اهمیت بالایی از رسیدگی و آموزش قرار گیرد تا در زمره مجرمین و

متخلفین قرار نگیرد؛ لذا با انجام اقدامات پیشگیرانه می‌توان تا حدودی از بروز جرایم و تخلفات آن جلوگیری نمود.

پیشنهاد‌های کاربردی

- تشکیل کارگروه متشکل از متخصصین روان‌شناسی، حقوقدانان و نیروهای نظامی به‌منظور انجام غربال‌گری قبل از ورود به خدمت سربازی.
- در بحث پیشگیری از جرم با توجه به نظریات مختلف جرم‌شناسی، از نظریات دیگر جرم‌شناسی نیز استفاده شود تا از آن طریق نیز راهکارهای مناسبی به‌منظور پیشگیری از وقوع جرایم و تخلفات سربازان وظیفه استخراج و ارائه گردد.
- رسیدگی به مشکلات مالی سربازان توسط دولت و ستاد کل نیروهای مسلح و تخصیص ردیف اعتبارات به یگان‌های نظامی در جهت مساعدت مالی به سربازان.
- جلوگیری از اعمال تنبیهات بیش از حد و غلط و خارج از توان به سربازان، تا نظم‌پذیری سرباز با مشکل مواجه نگردد؛ چرا که اعمال تنبیهات متعدد بر نظم‌پذیری نتیجه معکوس خواهد داشت. بنابراین همواره تنبیهات باید با شخصیت افراد و میزان تخلف یا جرمی که صورت پذیرفته متناسب باشد.
- ایجاد بسترهای لازم در خصوص امکانات رفاهی و خوشایندسازی محیط سربازی متناسب با روحیه سنی این قشر و به‌کارگیری سربازان در موقعیت‌های متناسب با تخصص و مدرک تحصیلی آنان و استفاده از فکر و اندیشه آنان در راستای مأموریت‌های سازمانی.
- شناسایی و تأمین نیازهای مشروع مرتبط با جرم و تخلف مانند عدم سخت‌گیری در اعطای مرخصی به سربازان، برنامه‌ریزی جهت بهره‌مندی از امکانات ورزشی، کتابخانه‌ای و...
- تسهیل امکان اشتغال برای سربازان در حین خدمت، اولویت‌دادن کارکنان وظیفه و منقضی خدمت واجد شرایط جهت استخدام در نیروهای مسلح و طراحی و ساخت واحدهای آموزشی در جهت مهارت‌آموزی در راستای آینده شغلی و تضمین آینده کاری.
- خنثی کردن فشار روانی با کار روانی متقابل مانند یادآوری این واقعیت که ارتکاب جرایم و تخلفات، نه تنها مشکلی را حل نمی‌کند؛ بلکه پیامدهای آن مشکلات موجود را چند برابر می‌کند.
- افزایش حقوق و مستمری سربازان وظیفه، بومی‌گرایی بیشتر به‌ویژه بعد از دوره آموزشی جهت کاهش هزینه‌های رفت‌وآمد سربازان از محل خدمت به محل سکونت.
- استمرار برنامه‌های آموزش‌های قضایی و دانستنی‌های حقوقی کارکنان وظیفه در یگان‌های نظامی و انتظامی توسط قضات سازمان قضایی نیروهای مسلح.

- بازرسی به موقع و ناگهانی از یگان‌ها به خصوص در مکان‌های جرم‌خیز در طول مدت شبانه‌روز توسط تیم بازرسی و ناامن کردن محیط پادگانی برای مجرمین و کنترل دسترسی به آماج با کنترل ورودی و خروجی ساختمان‌ها و اجرای طرح طبقه‌بندی اماکن.

سپاس‌گزاری

از اساتید محترم و تمامی افرادی که در تدوین این پژوهش ما را یاری کردند، کمال تشکر و قدردانی می‌شود.

آدابی، حمیدرضا. (۱۳۹۶). جامعه‌شناسی جنایی، انتشارات مجد، تهران.

امین صارمی، نوذر. (۱۳۸۸). انحرافات اجتماعی و خرده فرهنگ‌های معارض، انتشارات دانشگاه علوم انتظامی، تهران.

افراسیابی، علی. (۱۳۸۹). پارادایم‌های حاکم بر پیشگیری وضعی از جرم، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، سال پنجم، شماره ۱۷، ص ۱۹۲-۱۹۷ قابل بازیابی از:

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/۱۰۱۹۴۹۹>

باختر، مرضیه؛ رضائیان، محسن. (۱۳۹۶). بررسی رفتار خودکشی در نیروهای نظامی ایرانی: یک مطالعه مروری منظم، مجله علوم پزشکی رفسنجان، دوره ۱۶، ص ۶۴-۶۷. قابل بازیابی از:

https://journal.rums.ac.ir/browse.php?a_id=۳۹۷۲&sid=۱&slc_lang=fa

جمینی، داود؛ قنبری، قاسم. (۱۳۹۸). شناسایی و تبیین مشکلات پیش روی سربازان (مورد مطالعه: دانشجویان دارای ایست خدمتی و کارت پایان خدمت دانشگاه اصفهان)، فصلنامه علمی مطالعات خدمت سربازی سال دوم، شماره چهارم، ص ۸۵-۹۱. قابل بازیابی از:

http://isk.jrl.police.ir/article_۹۱۶۹۸.html

حسینی‌نژاد، مرتضی. (۱۳۹۸). بررسی علل و اقتصادی جرم در نیروهای مسلح ایران با استفاده از یک مدل داده‌های تلفیقی؛ مجله برنامه و بودجه، شماره ۹۵.

حطمی، ایمان. (۱۳۹۴). آیین دادرسی کیفری افتراقی نظامیان در ایران، ماهنامه دادرسی سال نوزدهم، شماره ۱۱۴، تهران، ص ۳۰-۳۵ قابل بازیابی از:

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/۱۳۷۰۷۶۷>

خدادی، ابوالقاسم. (۱۳۹۲). فراتحلیل آسیب‌شناسی خدمت وظیفه سربازی، معاونت قضایی و حقوقی سازمان قضایی نیروهای مسلح، تهران.

ذوالقدر، محمدباقر. (۱۳۹۷). رهیافت‌های پیشگیری از جرم، معاونت اجتماعی و پیشگیری قوه قضائیه با همکاری نشر میزان، تهران.

رحیمی نژاد، اسمعیل. (۱۳۹۴). جرم‌شناسی، انتشارات فروزش، چاپ چهارم، تبریز.

رضایی، شهلا. (۱۳۹۶). قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، انتشارات قانون یار، تهران.

سلیمی، علی؛ داوری، محمد. (۱۳۹۱). جامعه‌شناسی کجروی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه چاپ دوم، قم.

عظیم‌زاده، شادی. (۱۳۹۷). پایداری در بزهکاری، انتشارات جاویدان، چاپ اول، تهران.

قائمی، محمدحسن؛ حطمی، ایمان. (۱۳۹۴). نگرش علمی کاربردی به پیشگیری از جرایم، ماهنامه دادرسی، سال نوزدهم، شماره ۱۱۲، تهران، ص ۱۰۸-۱۱۵ قابل بازیابی از:

<https://elmnnet.ir/eid/C-۳۰۷۱-۰۰۹۰>

محمد نسل، غلامرضا. (۱۳۹۵). کلیات پیشگیری از جرم، چاپ نهم، انتشارات میزان، تهران.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ هاشم‌بیگی، حمید. (۱۳۹۳). دانشنامه جرم‌شناسی، انتشارات گنج دانش، چاپ سوم، تهران.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۸). پیشگیری عادلانه از جرم قوای مسلح جمهوری اسلامی ایران در علوم جنایی (مجموعه مقالات از تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری)، تهران، انتشارات سمت.

نجفی توانا، علی. (۱۳۹۳). جرم‌شناسی، آموزش و سنجش، چاپ هفدهم، تهران.

وایت، راب؛ هینز، فیونا. (۱۳۹۲). جرم و جرم‌شناسی، علی سلیمی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ پنجم، قم.

ویلیامز، فرانک؛ پی، مک‌کشین؛ ماری‌لین، دی. (۱۳۸۶). نظریه‌های جرم‌شناسی، ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی، نشر میزان، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۶.

Balmaceda, J.M, Schiaffino, S & Godoy, D(2015). How do personality traits affect communication among users in online social networks? Online Information Review, Vol. 35 No. 1, pp. 131-153

Gomes, M, Pinto, M & Santos, G(2014). Quality of life: a reappraisal, International Journal of Sociology and Social Policy, Vol. 31 No. 7111, pp. 557- 551

Yeadon-Lee, A(2013). Action learning: understanding interpersonal relationships within learning sets, Journal of Management Development, Vol. 32 No. 7, pp. 754-774

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی